

асистент кафедри кримінального процесу  
Національного університету «Юридична  
академія України імені Ярослава Мудрого»

## ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні питання судового розгляду провадження у формі приватного обвинувачення. Зроблено порівняльне дослідження судового провадження за КПК 1960 р. та новим КПК України. На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства наведено шляхи подолання певних колізій у новому КПК України.

**Ключові слова:** судове провадження, провадження у формі приватного обвинувачення, учасники судового розгляду.

Рассмотрены теоретические вопросы судебного рассмотрения производства в форме частного обвинения. Сделано сравнительное исследование судебного производства по УПК 1960 г. и новому УПК Украины. На основании анализа уголовного процессуального законодательства рассмотрены пути преодоления некоторых коллизий в новом УПК Украины.

**Ключевые слова:** судебное производство, производство в форме частного обвинения, участники судебного разбирательства.

The theoretical questions of judicial consideration of production in form a private prosecution are considered. Comparative research of the court proceeding is done on PCP 1960 and new PCP of Ukraine. On the basis of analysis of criminal judicial statute the ways of overcoming of some collisions are considered in new PCP of Ukraine.

**Key words:** judicial realization, realization in form a private prosecution, participants of judicial trial.

Кримінальне судочинство як одна із форм правозастосовної діяльності виступає засобом забезпечення права особи на судовий захист (ст. 55 Конституції України) від будь-яких порушень, зокрема і від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 477 КПК України [1], провадження по яких здійснюється у формі приватного обвинувачення. З цього приводу О. Г. Шило відмічає, що весь кримінальний процес є способом забезпечення реалізації права на судовий захист, оскільки в кінцевому виразі судовий захист спрямований на відновлення порушених прав і законних інтересів особи [2, с. 5]. Саме тому актуальним

завданням сучасної юридичної науки є продовження пошуку найбільш ефективних форм захисту, а в контексті прийняття нового КПК України це завдання полягає в аналізі змісту його положень з метою опрацювання теоретичних та методологічних засад практичної реалізації нової ідеології кримінальної процесуальної діяльності, у тому числі і щодо процедури судового розгляду матеріалів кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Відмітимо, що проблематика правової регламентації порядку судового розгляду як центральної стадії кримінальної процесуальної діяльності завжди

привертала увагу науковців та практиків. До її дослідження зверталися такі відомі вітчизняні науковці, як Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, В. С. Стефанюк, О. Г. Шило та ряд інших. У свою чергу, питання приватного обвинувачення знайшли своє відображення у працях В. В. Введенської, Ю. О. Гурджі, С. Л. Дерев'янкіна, Н. В. Малярчука, В. О. Попелюшка, І. В. Рогатюка, В. М. Юрчишина та ін. Практична реалізація здобутків цих вчених дала можливість опрацювати правову основу судового провадження взагалі та приватного обвинувачення зокрема. Однак зі вступом у дію КПК України стає актуальним проведення його аналізу для формування оновленої теоретичної та методологічної бази, яка забезпечить реалізацію положень цього кодексу. Метою статті є аналіз повноти регламентації особливостей процедури судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення за новим КПК України.

Для досягнення мети дослідження проаналізуємо відмінності нового порядку судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення від того, який був за КПК України 1960 р.

Насамперед зазначимо, що законодавець застосував той же підхід до побудови правової основи судового розгляду, як і у КПК України 1960 р. Так, регулювання цієї стадії здійснюється за допомогою двох груп норм – загальних (§ 1 гл. 28 КПК України) та безпосередньо тих, що регламентують процедуру судового розгляду (§ 3 гл. 28 КПК України). Звернемо увагу, що стосовно деяких категорій кримінальних проваджень особливості їх судового розгляду додатково передбачені в інших главах КПК України (наприклад, гл. 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»). Але, як свідчить аналіз тексту гл. 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» КПК України, вона не міс-

тить жодних норм, які б передбачали особливості порядку судового розгляду вказаного кримінального провадження. Це свідчить про неповноту правової регламентації досліджуваного кримінального провадження.

Щодо загальних положень судового розгляду, то відмітимо ті моменти, які відрізняють новий порядок від того, що був передбачений КПК України 1960 р. Так, до загальних засад віднесено положення про розумний строк судового розгляду, що у більшому ступені відповідає вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це орієнтує суд на виконання вказаного положення, а сторонам дає можливість вимагати розгляду обвинувачення саме в розумний строк.

Також більш чітко визначено правило про участь сторін провадження – вона визнана обов'язковою, крім низки випадків, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 318 КПК України), що повністю відповідає характеру змагального судочинства. Okремо відмітимо, що участь прокурора є обов'язковою по всіх формах кримінального провадження (ст. 324 КПК України). За КПК України 1960 р., коли розглядаються справи приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27), участь прокурора була обов'язковою лише у випадках, передбачених ч. 3 цієї статті (справа має особливе громадське значення, потерпілий не може захистити свої законні інтереси через свій безпорадний стан, залежність від обвинуваченого). Тобто у переважній більшості випадків (що підтверджується аналізом архівних кримінальних справ) за КПК України 1960 р. у справах приватного обвинувачення участь прокурора була необов'язковою. Зараз же, згідно зі ст. 324 КПК України, участь прокурора у такому кримінальному провадженні є обов'язковою.

Таким чином, констатуємо обов'язкову участь у кримінальному проваджен-

ні у формі приватного обвинувачення прокурора, можна дійти висновку, що ми маємо справу із провадженням, яке за своєю формою відповідає колишньому приватнопублічному обвинуваченню. Особливо з урахуванням того, що примирення сторін вже не є окремою та самостійною підставою для закриття цього провадження (п. 6 ст. 6 КПК України 1960 р.), а є однією з форм звільнення від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України). Вважаємо, що такий підхід не відображує тих особливих рис, які і є підставою виділення в теорії процесуального права та на практиці окремого провадження, яке здійснюється у формі приватного обвинувачення. Тому є всі підстави вести мову про необхідність внесення відповідних змін у порядок досліджуваного провадження.

Ще одним моментом, який не у повній мірі відображує специфіку приватного обвинувачення, є участь у провадженні потерпілого, якому у приватному обвинуваченні повинна надаватися одна з центральних ролей. Так, щодо наслідків його неприбуття (ст. 325 КПК України), то ніяких особливостей у цій статті з цього приводу не міститься. З аналізу тексту ст. 325 КПК України можна зробити висновок, що неприбуття потерпілого не є безумовною підставою для відкладення судового розгляду, як це має місце щодо обвинуваченого (ст. 323 КПК України). Ніяких вказівок на обов'язковість присутності потерпілого при розгляді приватного обвинувачення КПК України також не містить.

З цього зробимо такі висновки: можливість проведення судового засідання без потерпілого, але за присутності прокурора характеризує провадження як публічне, адже прокурор підтримує державне обвинувачення (ч. 4 ст. 22 КПК України); можливість проведення судового розгляду без потерпілого впливає на саму концепцію приватного обвину-

вачення як обвинувачення, яке висунуто та підтримується приватною особою, тому запропонована у КПК України модель цього провадження істотно змінює підходи до розуміння приватного обвинувачення.

Таким чином, або ми знову маємо справу із публічним провадженням, але яке чомусь має назву приватного обвинувачення, хоча тоді незрозуміло, у чому тут проявляється приватна його складова, окрім підстав початку такого провадження (може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (ч. 1 ст. 477 КПК України)), або законодавець, приймаючи КПК України, допустив неповноту правової регламентації досліджуваного провадження. Причому ознайомлення із текстом КПК України свідчить, що саме друга ситуація з більшим ступенем вірогідності має місце у КПК України. Вважаємо, що вона повинна бути виправлена шляхом внесення змін та доповнень до нього.

Продовжуючи далі аналіз правової регламентації судового розгляду досліджуваного провадження, відмітимо ще два таких нововведення.

Перше стосується визначення права осіб перебувати в залі судового засідання (ст. 328 КПК України). Це правило носить організаційний характер, але щодо нашого дослідження цікавим видається частина друга цієї статті, яка передбачає, що близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання. Вважаємо, що для провадження у формі приватного обвинувачення це матиме власне значення, наприклад, коли близькі родичі та члени сім'ї сторін провадження зможуть позитивно вплинути, наприклад, на прийняття рішення про примирення між сторонами. Це чимось буде нагадувати сімейні конференції з Нової Зеландії, які виступають як форма відновлювального правосуддя [3, с. 108–111].

У цьому контексті звернемо увагу на те, що частина кримінальних правопорушень, які розглядаються в суді як кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, можуть бути вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 477 КПК України). Тому питання про присутність інших членів сім'ї повинно суддею вирішуватися в кожному разі, виходячи із особливостей конкретної справи. Відповідно, ця норма при її правильному застосуванні цілком може стати однією із особливостей судового розгляду та вирішення по суті обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

З метою посилення дії цієї норми пропонуємо доповнити ст. 328 КПК України частиною третьою такого змісту: «У кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення суд вживає заходів до виклику в судове засідання близьких родичів чи членів сім'ї потерпілого та обвинуваченого».

Наступною новелою КПК України стала можливість під час судового провадження проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції. Слід визнати це доволі прогресивним кроком, який відображує сучасний стан суспільних відносин та ступінь демократизму суспільства. За допомогою відеоконференції не тільки можливо забезпечити економію процесуального часу, тобто сприяти реалізації такої засади, як розумний строк судового розгляду. Насамперед це сприяє забезпеченню прав сторін, захисту їх інтересів. Адже знову-таки відмітимо, що кримінальні правопорушення, провадження по яких здійснюється у досліджуваній формі, можуть бути вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого (пп. 2, 3 ч. 1 ст. 477 КПК України). І визнання судом відповідних підстав вагомими (сором перед близькою людиною, можливість подальшого за-

гострення конфлікту між сторонами) дасть можливість проведення окремих процесуальних дій у режимі відеоконференції. Але чи буде цей механізм використано у судовому розгляді приватного обвинувачення чи ні, ми вважаємо крок законодавця по введенню відеоконференції прогресивним.

У КПК України окремої регламентації здобули питання меж обвинувачення, адже зараз це питання фактично вирішується лише прокурором, крім випадку зміни судом правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи (ч. 3 ст. 337 КПК України). Від того, які дії вчинить прокурор (змінить обвинувачення, висуне додаткове, відмовиться від підтримання державного обвинувачення), істотним чином залежить процедура судового розгляду. Відмітимо, що у новому кодексі питання меж обвинувачення здобуло більш систематизованого вигляду, що зроблено шляхом включення всіх норм щодо цього питання у статтях окремого § 2 гл. 28 КПК України.

У контексті нашого дослідження основну увагу привертає питання відмови прокурора від обвинувачення. Насамперед відмітимо, що основну увагу ми звертаємо на момент відмови прокурора від обвинувачення і трансформації державного обвинувачення у приватне (ч. 5 ст. 340 КПК України). Згідно з положенням цієї норми у випадку, коли прокурор відмовився, а потерпілий погодився підтримувати обвинувачення в суді, кримінальне провадження набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. При такому порядку виникнення приватного обвинувачення знову можна відмітити, що за своєю формою, за умови участі у кримінальному провадженні прокурора, саме провадження по будь-якому кримінальному правопорушенню реалізується у формі державного обвинувачення. Це додатково підтверджує раніше обґрунтовану нами тезу, що у

КПК України фактично під назвою «кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» передбачено приватнопублічне провадження, яке більш правильно називати «кримінальне провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого».

Хоча звернемо увагу на той момент, що у КПК України 1960 р. у подібній ситуації, коли прокурор відмовлявся від обвинувачення, а потерпілий наполягав на подальшому розгляді справи, переходу від однієї форми обвинувачення до іншої не відбувалося. Принаймні в КПК України 1960 р. про це мова не йшла. Так, згідно зі ст. 264 КПК України 1960 р. при відмові прокурора від обвинувачення суд роз'яснює потерпілому право вимагати продовження розгляду справи і підтримувати обвинувачення, але процедура здійснення провадження залишається така сама – публічна. При цьому окремою категорією кримінальних справ були справи приватного обвинувачення. Розмежування між процедурою здійснення обвинувачення полягала у цілій сукупності моментів (особливості порушення, основний суб'єкт підтримання обвинувачення, відмова від обвинувачення, примирення тощо). Вважаємо, що і у випадку, передбаченому ст. 340 КПК України, слід більш уважно підійти до визначення природи обвинувачення.

До речі, виділення приватного обвинувачення, окрім самої процедури провадження, базується також на характері кримінального правопорушення та змісті тих приватних прав і свобод, які ним порушені. Відповідно, якщо кримінальне правопорушення не передбачено ст. 477 КПК України, то його слід вважати таким, що відноситься до кримінального провадження у формі публічного обвинувачення, і ніяка зміна суб'єкта обвинувачення не вплине на його публічно-правову природу. Також відмітимо, що передача права підтримувати обвинувачення від прокурора до потерпілого може відбутися тільки щодо тих кримі-

нальних правопорушень, унаслідок яких заподіяна шкода особі. В інших випадках при відмові прокурора від обвинувачення суд має закрити кримінальне провадження (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України).

Хоча цілком можна допустити, що вказані вище недоліки обумовлені технічною помилкою. Так, КПК України, наприклад ч. 5 ст. 340 КПК України, прямо вказує на те, що при відмові прокурора від обвинувачення та висловленні на це згоди потерпілим, провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Однак за певних причин процедура приватного обвинувачення не була розроблена та не включена до тексту КПК України. Вважаємо, що вирішення цієї ситуації можливе завдяки опрацюванню цілісної та внутрішньо узгодженої процедури кримінального провадження досліджуваної категорії. Ця процедура повинна враховувати ті особливості, які лежать в основі виокремлення приватного обвинувачення та утворюють його власний процесуальний режим, що в сукупності і дає підставу для виділення окремого інституту кримінального процесуального права та врегульованого ним самостійного кримінального провадження.

Така пропозиція підтверджується тим, що поглиблення в КПК України засад змагальності й диспозитивності, а також тенденція до подальшої диференціації кримінальних проваджень обумовлюють потребу в належному опрацюванні процесуальної форми провадження у формі приватного обвинувачення. Саме на вдосконаленні його процесуальної форми і слід зосередити увагу законодавця, науковців і практиків. Адже, як відомо з теорії кримінального процесу, саме процесуальна форма є однією з основних гарантій прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному судочинстві, зокрема і тих осіб, які є учасником провадження у формі приватного обвинувачення.

Спираючись на наведене, констатуємо, що у новому КПК законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення, а його заміщено раніш існуючою в КПК України 1960 р. категорією справ приватнопублічного обвинувачення. За такого підходу вести мову про існування окремого провадження, яке мало б певні особливості, абсолютно неможливо. Розширення кола кримінальних правопорушень, по яких провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, при всій його позитивності не дає підстав для констатації наявності самого провадження з певними правилами, зі специфічністю процесуальних дій, наприклад, як у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

На наше переконання, існують два шляхи вирішення цієї колізії. Перший – це відмова від включення до системи кримінальної процесуальної діяльності окремого провадження у формі приватного обвинувачення. Другий, найбільш прийнятний, – це належна правова регламентація приватного обвинувачення як окре-

мого провадження, яке забезпечує захист приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінального правопорушення, що пов'язано, по-перше, із покладанням на приватного обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення, а по-друге, обумовлюється наділенням його відповідними засобами доведення перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

На нашу думку, яка ґрунтується на аналізі практики функціонування інституту приватного обвинувачення в інших країнах та виявленні його правової природи, саме другий варіант є найбільш ефективним. А тому із зауваженням Президента України з приводу того, що з появою якихось зауважень до КПК, з виявленням недоліків існує можливість ще над ними попрацювати [5], ми повністю згодні: така можливість попрацювати повністю стосується провадження у формі приватного обвинувачення.

## Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : від 13.04.2012 № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651a-17>.
2. Шило О. Г. Щодо суб'єктів реалізації права на судовий захист [Електронний ресурс] / О. Г. Шило // Часопис Акад. адвокатури України. – 2011. – № 3. – С. 1–6. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-3/11sognsz.pdf>.
3. Ювенальна юстиція : навч. посіб. / за заг. ред. Н. М. Крестовської. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. – 243 с.
4. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : постанова Пленуму Верхов. Суду України від 2 лип. 2004 р. № 13 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 8. – С. 6–10.
5. Заява Віктора Януковича з приводу підписання нового КПК України : Офіц. інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24206.html>.